

ג. נראה שמי שאנוס על הבדיקה, אינו חייב לצאת מביתו לימות הפסח פן ימצא חמץ ויבוא לאכלו (כן מובא בכתבי קה"י סי' ס להוכיח מדברי התוס' י. ואפשר אף אם פשע מתחילה ולא בדק ועתה אנוס מלבדוק, לא מצינו שאסרו חכמים לדור בבית שאינו בדוק. ומה שהצריכו חכמים העמדת מחיצה בחמץ של נכרי, היינו בחמץ ידוע. וצ"ב).

דפים ב – ג

ב. מהי משמעות המלה 'אור' הבאה כציון של זמן, בלשון חכמים ובלשון המקרא?

בלשון חכמים, 'אור' המשמש כציון זמן משמעו ליל, כגון: 'אור לארבעה עשר בודקים את החמץ'; 'ואימתו משיאין משואות – לאור עיבורו'; 'המפלת אור לשמונים... ועוד.

א. והוא כינוי כלשון 'סגי נהור' (הערוך, וכן יש הרבה דברים שנקראים כהפכם. פיה"מ לרמב"ם). ונראה עוד שהוא בא מלשון 'אורתא' שבארמית. ומצינו כיצא בזה כמה ביטויים במשנה המבוססים על תרגום לשון ארמית (ע' בספר עיונים בדברי חז"ל ובלשונם לר"ח ארנטרובי עמ' ב).

ב. בתוס' (ד"ה רבי אליעזר) משמע שלמסקנא מתפרשים דברי התוספתא 'משעת האור' – מעמוד השחר. ובספר פני יהושע כתב על פי זה שפעמים השתמשו חכמים ב'אור' במשמעות יום. וע' גם בצל"ח (אך יתכן לפרש 'משעת האור' – אור ממש, כלומר משעה שהיום מתחיל להאיר). ובריתב"א מבואר שלפי המסקנא 'משעת האור' היינו מהלילה.

בלשון המקרא אין הוכחה ללשון 'אור' במשמעות לילה, כגון הללוהו כל כוכבי אור; אפשר לפרש 'כוכבי לילה' ואפשר לפרש 'כוכבים המאירים' (ובצל"ח צדד לפרש לפי המסקנא במשמעות לילה. ואילו רש"י באיוב כד, יז) מפרש 'לאור יקום' – ליום. והתרגום תירגם: 'לאורתא'.

דפים ג – ד

ג. אלו כללים והנהגות נלמדים בסוגיא אודות דיבורו ולשונו של אדם?

אמר רבי יהושע בן לוי: לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהרה... רב פפא אמר: תשע... רבינא אמר: עשר... רב אחא בר יעקב אמר: שש עשרה...

תניא דבי רבי ישמעאל: לעולם יספר אדם בלשון נקיה, שהרי בזב קראו (הכתוב) מרכב ובאשה קראו מושב [מלבד כשמתאר הכתוב רכיבה ממש, אינו משנה ללשון ישיבה, וכגון ברכיבת רבקה ונערותיה על הגמלים משום פחד הגמלים, ועוד כיו"ב]. וכן דרך החכמים לבחור לשון נקיה ומבוררת. וכן בשיחת חולין במילי דעלמא, מצוה לספר בלשון נקיה.

והסיקו, כל מקום שיש שתי לשונות השוות בארכן – יש לנקוט את הנקיה, אבל כאשר הלשון הנקיה ארוכה, נוקט לשון קצרה (בדבר הלכה ולא במילי דעלמא. מהר"ם חלאוהו), כדרך שנוקט הכתוב בכל מקום לשון 'טמא' – שאמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר: לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה.

במקומות מסוימים האריך הכתוב ובחר לשון נקיה, כדי ללמדנו שיש לחזור אחריה, אבל בעלמא יש לנקוט הקצרה הגם שהארוכה נקיה יותר (עפ"י רש"י ותוס'; פני יהושע). ומהרש"א כתב שלשון קצרה וצחה ולשון ארוכה ואינה צחה – שתיהן שוות ואין עדיפות לאחת מהן. ויש אומרים שלאדם עדיף בכל אופן לנקוט לשון הנקיה, אפילו היא ארוכה (ע' שפת אמת).

ובעל המאור כתב שמלשון מגונה יש להמנע אפילו כשנצרך להאריך, ורק כשהלשון אינה מגונה עדיף לנקוט לשון הקצרה מאשר לשון צחה ומכובדת.
עוד הובאו בגמרא כמה מעשים והנהגות במעלת המספר לשון נקיה ובגנות לשון מגונה. ועל כהן שהתבטא 'הגיעני (לחם הפנים) כזנב הלטאה', בדקו ומצאו בו שמץ / שחץ פסול.
ועוד סיפרו על החכמים שלא רצו להודיע בפירוש על פטירת אדם אלא בדרך רמז, משום ומוציא דבה הוא כסיל. וכן סופר על יוחנן חקוקאה שנמנע מלהודיע במפורש על קללה שארעה בחטים, רק אמר בדרך רמז.
עוד מסופר על אנשים מסוימים ששגרת לשונם הוכיחה על מוצאם; אחד היה רגיל לומר 'דונו דיני' ואמר שמשבט דן היה, ואחד היה משבח את שפת הים – בדקו ומצאו שמזבולון היה.

דף ד

ד. מי ששמע על מות קרובו שמת לפני זמן – מה דינו לענין מנהגי אבלות?

מהנהגת רבי חייא כששמע שקרוביו (- אחיו ואחותו לפרש"י. אביו ואמו לפר"ח) מתו מזה זמן, ואמר לשמשו חלוץ לי מנעלי והולך כלי אחרי לבית המרחץ – מזה למדו שמועה רחוקה (לאחר שלשים יום) אינה נוהגת אלא יום אחד בלבד ומקצת היום ככולו, הלכך די בחליצת מנעל שעה אחת ואחר כך מותר ברחיצה.

- א. משמע שאין צריך לקרוע בשמועה רחוקה. ויש שנסתפקו לחייב קריעה באביו ואמו (עפ"י תוס' מועד קטן כ: וחדושי הר"ן כאן. וכן כתבו כמה פוסקים – עפ"י בה"ג ר"ף ועוד).
ב. כתבו ראשונים שמצוות עשה שבאבלות, ככפיית המטה ועיטוף – אינן נוהגות בשמועה רחוקה, שהרי רבי חייא לא כפה ולא עטף אלא חלוץ מנעליו ומיד הלך לבית המרחץ. ואולם אם באה לו שמועה כאשר היה יחף, מתעטף כאבל או כופה מלתו שעה אחת, שצריך שיעשה מעשה שניכר בו לכל שהוא אבל (עפ"י רמב"ן מו"ק; חדושי הר"ן).

- ה. א. האם מותר לפתוח בלימוד אור לי"ד קודם בדיקת חמץ?
ב. המשכיר בית לחברו בארבעה עשר – על מי לבדוק?
ג. המשכיר בית לחברו בי"ד – חזקתו בדוק או אין חזקתו בדוק?
ד. המשכיר בית לחברו בחזקת בדוק ונמצא שאינו בדוק – האם בטלה השכירות משום 'מקח טעות' אם לאו?
ה. מה דין נאמנות נשים עבדים וקטנים לענין בדיקת חמץ?

א. אמר אביי: תלמיד חכם אל יפתח בגרסתו בליל י"ד, שמא תימשך שמועתו ויימנע מן המצוה.
א. מכאן נראה שאסור להתחיל באכילה ובשאר מלאכות ועסקים, בליל י"ד קודם בדיקה, שמא יימשך (מרדכי; שו"ת הרא"ש יד, ג ושאר פוסקים).

ב. התחיל ללמוד מבעוד יום; לדעת רבנו יונה אין צריך להפסיק, וכן פסק השלחן-ערך [והריטב"א כתב: אינו נדחה לגמרי אלא יקצר כל מה שאפשר. וציידד שהוא הדין בדבר הרשות כגון שהתחיל לאכול (ואין מפורש בדבריו אם מדבר בשהתחיל מבעו"י או משחשכה)]. והטור חולק וסובר שאף אם התחיל פוסק [בצאת הכוכבים] מפני אותו הטעם, שמא ייטרד בלימודו וישכח מלבדוק. וכן נקט הרמ"א לעיקר.

לדעה זו, יש אומרים דוקא אם התחיל באיסור פוסק (מגן אברהם). ויש אומרים שאפילו התחיל בהיתר פוסק, כי כך קבעו חכמים עיקר זמן הבדיקה בתחילת הלילה, ואינו דומה לקריאת שמע וכד' (עפ"י בהגר"א ושו"ע הגר"ז).

ג. מלשון הרמב"ם משמע שאין להתחיל ללמוד בסוף י"ג [חצי שעה קודם צאת הכוכבים. עפ"י מג"א, שו"ע הגר"ז]. ועוד משמע מדבריו שאין חילוק בין לומד לעצמו למלמד לאחרים (כסף משנה הל' חמץ ב, ג). ויש מתירים להתחיל בלימוד לפני צאת הכוכבים (חק יעקב, מגן האלף וערוה"ש). והלומדים שיעור הלכה קבוע בבית המדרש אחר התפלה – מותר שהרי יהא מוכרח לבוא לביתו. ואולם לימוד בפלפול אסור בכל אופן (עפ"י מגן אברהם, ומובא במשנה ברורה). ויש אומרים שלא אסרו אלא בדרך קבע אבל בדרך ארעי, לעיין בעלמא – מותר (ריטב"א ועוד).

ב. המשכיר בית לחברו (לי"ד וממנו ואילך. ר"ן); אם עד שלא מסר לו מפתחות חל ארבעה עשר – על המשכיר לבדוק. ואם משמסר לו מפתחות חל י"ד – על השוכר לבדוק.

[מבואר בגמרא שגם באופנים שהמשכיר חייב בבדיקה, אם אינו מקיים את חובתו – השוכר חייב לבדוק, הגם שהחמץ איננו שייך לו. יש מי שנקט מסברה פשוטה שהוא הדין להפך; כאשר השוכר חייב לבדוק ואינו בודק – המשכיר חייב לבדוק בכל אופן (דבר שמואל). ונראה שיש מקום לחלק ושלא לפי התוס' שטעם הבדיקה כדי שלא יבוא לאכלו אין המשכיר חייב באופן זה].

א. מסירת מפתח, לפרש"י (וכן הביאו בשם הירושלמי) היא קנין השכירות. ולפיהתוס' וריטב"א מועילה מסירת המפתח לחייב את השוכר גם אם לא קנה עדיין [ולדעה זו כתבו אחרונים שאם עשה קנין בלא מסירת מפתח – על השוכר לבדוק. עפ"י ב"ח וט"ז תלז]. והר"ן פירש שעשה קנין ואעפ"כ כל עוד לא קיבל המפתח לידיו – המשכיר חייב לבדוק (ע"ע בפירוט השיטות בפרי מגדים תלז, א במשבצות זהב).

ב. הודיע המשכיר לשוכר שלא בדק והלה שתק – חייב השוכר לבדוק אעפ"י שלא קיבל המפתחות עדיין, שהרי קיבל עליו הבדיקה (עפ"י מאירי בשם קצת גאונים).

ג. לענין 'בל יראה', כאשר לא ביטלו החמץ; יש אומרים שהמשכיר עובר עליו, ויש אומרים שהשוכר עובר מפני שקנאו [הלכך צריך השוכר לבטל את החמץ שבבית זה]. ויש אומרים שאף אחד מהם אינו עובר, זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו.

ג. נסתפקו בגמרא על המשכיר בית לחברו בי"ד (שחרית רש"י. ועצל"ח). ויש אומרים אפילו בלילה, כל שעבר זמן בדיקה. חק יעקב תלו סק"ח, האם חזקתו בדוק או אין חזקתו בדוק. ולא נפשטה הבעיה. מבואר בגמרא שאם המשכיר נמצא באותו מקום – אין נפקותא בשאלה זו שהרי יכול לשאלו (וכל שאפשר לברר – יש לברר ואין לסמוך על החזקה. ר"ן). רק כאשר אינו נמצא לשאלו, יש להסתפק האם מטריחים את השוכר לבדוק, אם לאו.

כתבו הפוסקים שיש לנקוט לקולא לחזקתו בדוק [יש שנראה שנקטו כן כודאי, על פי דברי רנב"י. ובריטב"א משמע מטעם 'תיקו' דרבנן לקולא. וער"ן], ואפילו מי שהוא עם הארץ לשאר דברים – הכל חברים אצל בדיקת חמץ. ואם המשכיר אינו לפנינו – אין הלה צריך לבדוק [ובלבד שיבטל] (עפ"י רמב"ם ב, יז רי"ג ר"ה ר"ן ר"א ריטב"א ריא"ז ועוד; או"ח תלז, ב. ודלא כמהר"ם חלאווה שכתב בדף ו) לחומרא, שאין חזקתו בדוק).

ד. המשכיר בית לחברו בחזקת בדוק ומצאו שאינו בדוק; אמר אביי שאין כאן 'מקח טעות', כי נוח לו לאדם לעשות מצוה בגופו או בממונו [כגון במקום שנוהגים ליטול שכר על הבדיקה].

א. נראה לרשב"א שמדובר ב"ג, כי ב"ד על המשכיר לבדוק (תוס' ותורי"ד). וכתב הר"ן שלענין שאלת מקח טעות אין חילוק בין י"ג ל"ד, רק לענין חיוב הבדיקה והביעור יש חילוק.
 ב. יש סוברים שאעפ"י שאין זה מקח טעות, חייב המשכיר לשלם לו על כך [במקום שבדוקים בשכר, והלה הוציא מעות על כך. משנ"ב]. והר"ן חולק וסובר שאין לו עליו כלום אפילו אם הוציא הוצאות, שמצוה בלבד הוא שמוטלת על המשכיר ולא ענין ממוני כלל, ואפילו אם נמצא כאן ואינו חפץ לבדוק. הרמ"א (תלו) הביא דעה ראשונה. ולהלכה כתבו האחרונים שהמשכיר אינו חייב לשלם שכר על הבדיקה. ויש סוברים שאם התנה בפירוש על מנת שהבית בדוק – בטלה השכירות. וצריך עיון לדינא (באור הלכה).

ה. נשים ועבדים וקטנים נאמנים על בדיקת חמץ, הן כשואמרים שבעל הבית בדק [ובזה אפשר שאין צריך לאמירתם, כי חזקתו בדוק], הן כשידוע לנו שבעה"ב לא בדק ואומרים אנו בדקנו – כיון שבדיקת חמץ מדרבנן היא, שמהתורה די בביטול בעלמא (משום שנאמר תשביתו, או מדין הפקר. ע' ראשונים) – לכך האמינום חכמים בדבר זה.

א. משמע שאם היתה הבדיקה חיוב תורה אין להאמינם [וכגון לאחר שש שעות שאי אפשר לבטל – אינם נאמנים. עפ"י שו"ע הגר"ז תלו, ומשנ"ב], שאעפ"י שבידם לבדוק והרי מעשים בכל יום שאנו מאמינים להם על השחיטה והניקור – לפי שיש בבדיקה טרחה יתירה וצריך דקדוק גדול (תוס'). ומשמע מדבריהם שזה הטעם אמור רק בנשים ועבדים אבל קטנים אינם נאמנים בדאורייתא אפילו כשאין טירחה. תרומת הדשן רנז). ויש מפרשים הטעם, לפי שאין שם חמץ ודאי, לפיכך הם נמנעים מלבדוק באמרם שאין חמץ בחורים, ומשום עצלותם אומרים כן (סמ"ג, מובא בהג"א; מרדכי. וע' בחדושי הנצי"ב להלן צא. שצדד שבכל מקום שיש חשש שהם סומכים על השערה בעלמא אינם נאמנים, כמו כאן שדעתם קלה לומר אין כאן חמץ). ויש שכתבו מטעם זה שלכתחילה אין לסמוך על בדיקתם אפילו לאחר ביטול (עפ"י ב"ח תלו ומג"א וח"י שם).

יש סוברים שלכך אינם נאמנים, כי אין מדובר בבית שלהם או באופן שעליהם מוטלת חובת הבדיקה, אלא בבית אחרים שמוטל על הבעלים לבדוק והם אומרים שבדקו עבורם, לכך אין סומכים על עדותם במקום שהוחזק איסור דאורייתא (עפ"י תורי"ד).

יש סוברים שנשים נאמנות בכל אופן, ורק לענין עבדים וקטנים הוצרכו לומר שהבדיקה מדרבנן (מובא בריטב"א ובמאירי ועוד, עפ"י דעה אחת בירושלמי. ופירש המאירי מה שאמרו שהנשים עצלניות – כלומר שאינן טרודות בעסקים אחרים ועושות מלאכתן במתינות ובדיקתן בדיקה מדוקדקת ביותר).
 ויש מי שכתב בדעת הרמב"ם שבכל אופן נאמנים על בדיקת חמץ, גם כשמעידים על אחרים וגם ללא ביטול (ע' אבי עזרי (קמא) חמץ ב, יז).

ב. דבר שאינו בידם כלל, כגון להעיד על תחום שבת, והוא מדרבנן – אשה ועבד נאמנים אך לא קטן (תוס'). ובדאורייתא אף אשה ועבד אינם נאמנים בכגון זה שהוא אתחזק איסורא, אבל אם לא אתחזק איסורא נאמנים אפילו אינו בידם (ע' בראשונים ריש גטין ומהרש"א שם; אגרות משה יו"ד ח"ב מד).

ודבר שהוחזק באיסור תורה, ובידו לעשותו; כתב בתרומת הדשן (רנז, בשם התוס' כאן) שקטן אינו נאמן בדבר. וכן נפסק בשלחן ערוך (יו"ד קי, ד). אבל אשה ועבד נאמנים (וע' מג"א תלו סק"ח; אגרות משה יו"ד ח"ב מד).